

[2014. május]

BORBÉLY SZILÁRD: NINCSTELÉNEK. MÁR ELMENT A MESIÁS? BUDAPEST, KALLIGRAM KIADÓ, 2013.

HÁY JÁNOS: A MÉLYGARÁZS. BUDAPEST, EURÓPA KIADÓ, 2013.

A Nincstelének hátsó fülén, ahova általában az író portréja kerül, a szerző gyerekkori fotója látható. Zavarba ejtő elhelyezés. Borbély Szilárd tragikus halálára írt emlékezésében Nádas Péter is említi ezt a fotót: „A kopaszra nyírt, nagy fülű, sokszorosan megvert, meggyötört, megalázott, gyötörödni kész falusi kisfiú, akit legeminebb tulajdonságával, a megvesztegethetetlen tekintetével mutatott be belőlünk és önmagából, az egyetlen konszenzusunk.” Vajon mennyire tud keresztüllépni ez a mélyen rejlő konszenzus egy másik egyezményen, képzelet és valóság behatárolásán? Miféle következményekkel jár a különböző természetű terek összecúsztatása? (Ha már egy „párhuzam-rovat”-ban vagyunk: miként befolyásolná a Sorstalanság „olvasatát”, ha a hátsó borítóról a 15 éves Kertész Imre nézne ránk?)

A mélygarázs borítója, a piros kisautóval és egy stilizált lyukkal megerősíti a civil szféra és a regényvilág közti távolságokat, nem borul fel a konvenció: az író mesél, de a mesélőt is kitalálja, meg az olvasóját is, mégpedig a nyelv által, és a nyelv legfelső instanciaként mindenben eligazítja. Ez az elkülönítés („civilség” és „íróság”) a működés alapfeltétele. Másképp szűk körű beszámolót, tanúvallomást, pszichoanalitikus naplót kapnánk. Így áttételes, szimbolikus olvasmány. „A mélygarázs lehetne az életed szimbóluma, mert a legmélyén vagy az emberi létezésnek. Hiába vagy napfényes házak lakója a zöldövezetben, a nap csak megszokásból süt rád. Ha tudna különbséget tenni ember és ember között, te sötétben élnél, lámpafényben, ahogyan élsz a garázs mélyén. Ez a te életed, folyamatosan szemmel tartanak az ipari kamerák.”

A Nincstelének az „áttételesség” ellenében íródik. Pontosan megnevezi a helyszínt: Északkelet-Magyarország, Túrricse, Gacsály, Zajta, falvak a végeken, a Szamos és a Túr kanyargós, lapályos ártere mentén, Magyarország legelmaradottabb vidékén. Aki járt arra, felidézi a tavaszi sár szagát, látni véli a távolban a havasokat, szeles időben még Verecke is kivehető, fehérén szikrázó csúcsok között. Lent a sár, a horizonton álmok és remények világa. Vagy mégsem? Miért csak ki jeges, dermesztő fuvallat a könyvből? A mélygarázs egy férfi keserű, thomas bernhardosan dühös monológja. E világgyűlölő beszéd mellett két nő, a feleség és a szerető meséli ugyanazt. A szerelmi háromszögben eltűnik a boldogság, mert a boldogság maga a teljesség, márpedig a teljesség e háromszögben csonkaság. A mélygarázs, ahol a férfi dolgozik, nem konkrét, hanem jelképes hely. Háy regényében nincs táj. Ha olykor feltűnik egy-egy emlékképben, csupán helyszín. A Nincstelénekben a táj érzélem, lelkiállapot. A sár, a szürke, fagyott föld, penészszagú udvar. Elementárisan érzékletesek. A fűben rovarok és csúszómászók. Minden élesen valóságos. Beszippantóan. (Lényegében ezt a beszippantó erőt hangsúlyozza a külsődlegességnek ható fogás, a gyerekkori fotó használata. De a Nincstelének egész léte kötődik efféle konvencióbontáshoz. Borbély Szilárd öngyilkossága is külső történet. Mintha ez is az olvasó meggyőzését szolgálná! A „nincstelenség” lavinája valóság! Mintha a terek egymásba csúsztatása elkerülhetetlen volna... Az olvasók magyarázatok után kutatnak. Borbély korábbi könyvei is felkerülnek a toplistákra... A kulturális kormányzat nyilatkozatot tesz közzé az író haláláról, sőt, értelmezi is a halálát, kijelentve, hogy az író „elutasította a Kegyelmet”, így, nagy kezdőbetűvel.)

A mélygarázsban elsőként a szerető mesél, aztán a férfi, majd a feleség, végül néhány mondat erejéig a gyerek is megszólal. A Nincstelénekben egy gyerek mesél, illetve az a felnőtt, aki a gyerekből lett. Ezt onnan lehet tudni, hogy az elbeszélő tudása felnőtt tudás, ismeri a szavakat, az akkoriakat és a mostaniakat, tudja, hogy a ficfát fűzfának mondják, a keszkenőt kendőnek, a gacsit kacsnak, és ismeri a prímsszámokat is... Saját társtalanságát méri a prímsszámokkal. Nincs senkije, hiába vannak szülei, testvérei, osztálytársai. Felnőtt mesél a gyerekről, a gyereket mesélgetve, rövid, kopogó mondatokkal. Ezek a mondatok nem leírók, hanem emlékezők, távoli asszociációk kerülnek egymás mellé. „Néha szél kerekedik. Titok, hogy honnan. A szurok lecsorgott a púpos út közepéről a szélek felé. Nézem a szegélyt. A szürke kötőrmelék kibukkan a szurok alól. Apámnak férfibiciklijé van. Az anyámé női vázas. Én hátul ülök...” A távolság ahhoz szükséges, hogy viszonyba kerüljenek a dolgok: múlt a jelennel, alakmás az alaktalannal, érzélem az emlékével. Ha nincs viszony, nincs dráma, ha nincs dráma, nincs erő, ha nincs erő, nem mozdul semmi. Csak ha mozdul, akkor lesz belőle történet, gondolat, mondat. Akkor derülhet ki, hogy minden mennyire mozdulatlan.

Háy regénye megmarad saját immanenciájában, és szüntelenül örvénylik. Az örvény beszippantja az irányokat, a dráma maga a megoldatlanság. A probléma megoldásához kevés az adat. Olyan egyenetrendszerrel van dolgunk, amelyben az ismeretlenek száma eggyel több az egyenetlek számánál. Ha az olvasó a valóság darabjaira lel, azok máris szétfoszlanak a mondatokba oldva. A mondat bódító, mint az acetonos oldószer. „Azt hiszed, szabad vagy, mert megnyitották a határokat, lebontották a földrészt felszabdoló gátakat? Persze, Szlovákia nyitva van, és Ausztria is nyitva van, de benned minden határ zárva maradt, belül nem mozogsz, mert nem mozoghatsz. A belső termek hatalmas lakatokkal vannak lezárva, hogy hol vannak a kulcsok, ki tudja. Nem, az a pszichológus sem tudja, aki sokéves analízis során kifosztott a vagyondoból, és semmi mást nem csinált, mint elhítette veled, ha meggyűlölöd az anyádat, ha felfed egy gyerekkori traumát, hogy mondjuk apád azért sietett haza fürdetésre, mert meg akarta fogdosni a tested, vagy hogy a te léted pusztán a szülői önzés terméke, hogy minden megvolt a tökéletes élethez, már a balatoni vagy épp egy tengerparti nyaraló is, csak pont a gyerek hiányzott, ami lényegesen rosszabb körülmények között élő ismerőseiknek is volt bősséggel. Hogy mindezt belátva felpattan benned egy zár, holott ez a gyűlölet, amit a kezelés felszított benned, nem abból a mély kamrából tört elő, ahol a létezés alapvető traumája bújik meg. Ezt a gyűlöletet jobb híján a beszédett pénz fejébe a pszichológus ültette beléd, épp akkor, mikor észlelte az anyagi nehézségeidet, s ezzel a beléd erőltetett okkal befejezettnek minősítette a terápiát.”

A Borbély-regény végén a családnak végül sikerül elköltöznie a faluból. Mindig erre vágytak. Akkor átjön hozzájuk Máli, az egyedül maradt nagynéni, átjön, hogy befogadják, mert másképp beadják az öregotthonba. De az anya nemet mond. Szokása, hogy Messiásváró imákat mond a gyerekeinek, de amikor a kissé ütődött Máli, aki akár a Messiás is lehetne, eljön hozzájuk, nemet mond. Az a nincstelén, aki adni nem tud. Nem ad, mert „nincse” van.

Háy regényében a mélygarázs szimbolikus tere a reménytelenségnek, a kimozdíthatatlanságnak. Itt futnak össze a szereplők is a regény végén. Összefutnak, de nem találkoznak. Elbeszélik életüket, de nem találnak vigaszra, mert ők sem tudnak adni. Nincs megoldás, ezért újra meg újra ugyanazt mesélik el. Másokban is a kiúttalanságot veszik észre. Hogy mennyire kiúttalan minden élet... Hogy mindenki be akarja csapni a másikat, a hajléktalantól a pelenkagyártóig mindenki.

Mészöly Miklós előszavában, amelyet Csáth Géza Egy elmebeteg nő naplója című könyvéhez írt, teljességgel benne van, ami önterápia és szépirodalom kapcsolatában elmondható. Mitől tud az önterápia irodalomvá válni? De most érdekesebbnek tartom azt

a kérdést: mikor tud gyógyítani az önterápiás szöveg? A válasz végül is benne van az előző kérdésben: ha képes irodalommá válni. Ha a művészi átalakulás reményével átformálja a szorongató élményeket... (Legszebb példája József Attila Ódája, ahol a görcsös ringatózást egyszer csak felváltja a „csobog a langyos víz” eloldozott ritmusa.)

A Nincstelenek ezzel a mondattal fejeződik be: „Amiről azt gondoljuk, hogy szabadság, de nem ismerjük a határait.” A mélygarázs utolsó mondata: „Majd holnap visszahívom.” Mindkét mondatban előre pillant ugyan a tekintet, ám rögtön vissza is fordul. Visszafordul oda, amit egy pillanatra sem hagyott el. Ha van is remény a horizonton, nincs tekintet, mely észrevenné.

Kategória: Könyvhuzamok
Denumire autor: Láng Zsolt

Látó Szépirodalmi Folyóirat